

HABERMAS: VOCABULARI BÀSIC

Ramon ALCOBERRO

Avís a navegants:

Poques coses hi ha en filosofia tan complexes com confegir un vocabulari de Habermas. I això per raons ben obvies. D'una banda Jürgen Habermas és autor d'una trentena llarga de llibres, amb més d'onze mil planes publicades fins ara (2004) sobre temes tan diversos com la lingüística, la sociologia, la política, l'ètica i l'epistemologia. D'altra banda, molt sovint la seva obra està feta en diàleg/debat amb altres autors contemporanis (Luhmann i Apel, ben especialment; però també Austin o Searle i Rawls), per no parlar de la seva dependència d'una tradició acadèmica alemanya prou complexa (només els seus acords i desacords amb Kant donen per a moltes tesis doctorals). Hi ha encara una dada que no es pot passar per alt: Habermas ha estat durant el darrer quart del segle XX el teòric "oficiós" (amb John Rawls) de la socialdemocràcia mundial. La seva obra resulta incomprendible sense la fusió de liberalisme (pragmatisme) americà i de socialdemocràcia europea (austromarxista, Escola de Frankfurt...). Finalment caldria no oblidar que la seva petja és obvia en la redacció de la Constitució espanyola de 1978. Una passejada per Habermas és bàsica si hom vol comprendre les llums i les ombres del sistema constitucional vigent a l'Estat espanyol que, després d'una dictadura volia tenir un caire pragmàtic i social alhora, al qual s'adaptava molt bé el pensament habermasià.

Habermas és el filòsof de la democràcia pensada sobre el model del diàleg constructiu. Molt recentment (2003) en diàleg amb Derrida (a «Philosophy in a Time of Terror»), confessava que: "Després de l'11 de setembre [2001] no he deixat de preguntar-me si després d'esdeveniments d'una violència tal, tota la meua concepció d'una activitat orientada envers l'entesa, la que he desenvolupat en la «Teoria de l'acció comunicativa» no està a punt de caure en el ridícul". I efectivament, als darrers temps la seva obra ha trobat adversaris en el comunitarisme neoconservador, que li retreu el caràcter irrealitzable i constructivista de conceptes com "situació ideal de parla", i simultàniament en l'irracionalisme postnietzschia (Sloterdijk, B. Latour) poc predisposats a assumir compromisos amb la ciència –i escèptics (per no dir plenament incrèduls) respecte al paper de l'ètica. Amb tot, Habermas continua essent un representant de la lucidesa democràtica davant posicions estrictament relativistes. Convertir el diàleg en imperatiu continua essent un programa amb sentit, fins i tot –o sobre tot– en períodes extremament violents de la història

Aquest vocabulari opta per la simplificació. És estrictament "temptatiu" i no pot donar compte dels matisos que Habermas ha introduït en els diversos períodes de la seva extensa producció, ni dels seus múltiples debats amb altres autors. Tampoc no ens preocupa gaire si de vegades es contradia en les seves diverses obres. Hem inclòs tan sols uns pocs conceptes elementals perquè anar més enllà significaria redactar una autèntica enciclopèdia. S'ha procurat també no fer un gran nombre de citacions directes dels textos per no

enfarfegar la lectura, ja prou complexa d'un vocabulari que només té sentit com a eina introductòria adreçada, en principi, als meus alumnes de la Universitat de Girona –i per extensió a tothom qui vulgui llegir-nos a Internet. Les obres de Habermas són esmentades en aquest text per les seves inicials.

VOCABULARI

Acció/activitat/actuar
Actes de parla (o de discurs)
Alemanya
Argumentació
Aufklärung
Comunicació
Consciència moral
Consens
Democràcia
Discussió/ Discurs [Diskurs]
Escola de Frankfurt
Espai públic [Öffentlichkeit]
Ètica / Moral
Hermenèutica
Idealitzacions / Situacions ideals de parla
Intersubjectivitat
Modernitat
Món/ Imatge del món.
Món de la vida [Lebenswelt]
Postmetafísica
Pragmàtica
Pragmatisme
Subjecte
Sistema
Teoria crítica
Validesa

Acció/activitat/actuar [Handlung, Handeln]: El concepte d'acció és bàsic en sociologia des de Weber, que va definir-la com: «Una conducta humana amb sentit i dirigida a l'acció d'un altre». Weber va establir que hi havia quatre menes d'accions bàsiques (la que es fa d'acord a un fins/ l'acció racional respecte a valors/ l'acció afectiva/ l'acció tradicional). Habermas recull aquesta tesi weberiana i accentua els aspectes de la relació entre acció i llenguatge. S'anomenen accions –o activitat, en sentit més general– tots els fets, els diris i els gestos del subjecte humà en la mesura que són deliberats. S'ha d'entendre que, perquè són deliberats, són justificables, val a dir, coherents en la relació entre fins i mitjans. Per això la racionalitat pot predicar-se d'una acció però també de la persona que la realitza. "Acció" i "activitat" són conceptes bàsics en les seves obres dels anys 1970. Habermas a la TAC distingeix cinc tipus d'accions:

1.- Teleològica: en què l'actor realitza una finalitat, triant de manera adient els mitjans que li sembla que asseguraran el seu èxit

2.- Estratègica: en què l'actor fa intervenir en el seu càlcul de conseqüències, l'espera de la decisió d'almenys un altre actor suplementari en la perspectiva d'una finalitat que s'espera.

3.- Regulada per normes: quan els membres d'un grup orienten la seva acció segons valors comuns.

4.- Dramatúrgica (o "dramàtica"): quan l'actor vol causar determinada impressió, desvelant més o menys intensament la seva subjectivitat.

5.- Comunicativa: quan dos subjectes es relacionen en forma interpersonal cercant a entendre's al voltant d'una situació pràctica, per tal de coordinar de manera concertada els seus projectes o llurs accions.

De fet, aquests cinc tipus d'acció es poden reduir a quatre (l'acció teleològica i l'estratègica són una pura relació subjecte-objecte i fan referència al món objectiu -el món regit per normes objectives). L'oposició forta és la que s'estableix entre la 1^a i la 5^a d'aquestes. L'acció comunicativa és la condició de possibilitat de les representacions simbòliques sobre el món i el seu sentit (normes morals, principis socials), però també del coneixement tècnic.

Si l'acció comunicativa es distingeix de les altres és per la seva relació amb el llenguatge. Parlar és actuar o, més específicament, interactuar –val a dir, coordinar els diversos actors socials. Però no totes les accions lingüístiques són necessàriament comunicatives (per ex. l'amenaça, la seducció...). Un observador neutral –una tercera persona– només pot intuir si una acció és comunicativa a partir d'indicis però per saber-ho plenament caldria estar "a l'interior" de l'acte comunicatiu.

L'específic de la teoria de Habermas és que la seva obra és una teoria de l'acció "comunicativa". Al segle XX hi ha d'altres teories de l'acció (Parsons, Touraine...) i aquest concepte fou central en l'obra de Weber –com ja s'ha dit; però Habermas se'n separa en la mesura que vincula acció amb comunicació, amb ús compartit del llenguatge, i considera els conflictes com usos del llenguatge cosificadors (reificants), estratègics. S'ha abusat molt d'una presentació de la seva teoria com una "filosofia del consens" (i a l'Estat espanyol molt més, per causes obvies: no despertar els fantasmes de la Guerra civil, per exemple). Però Habermas, que reivindica l'acció comunicativa com la millor i més racional no minimitza l'existència del conflicte (i de la funció "estratègica" de l'acció). El que assenyala de manera molt clara és que oposar una acció "estratègica" a una altra és la millor manera de no resoldre un conflicte. L'acció comunicativa ha de ser, doncs, una alternativa a l'enfrontament. I per això mateix la filosofia de Habermas està en la base de la Constitució de 1978.

Actes de parla (o de discurs): En origen aquest concepte fou emprat per J.L. Austin (1911-1960) a COM FER COSES AMB PARAULES (1955). Austin considerava que un acte de parla no era la pura descripció d'un estat de coses. Frases com "jo et prometo", per exemple, en la seva pura enunciació ja inclouen una acció. Els actes de parla, en conseqüència, no han de ser considerats només com quelcom que fa referència a qui parla sinó que inclou també el destinatari.

Per a Austin, tot acte de parla inclou:

- 1.- **Una locució:** perquè busca una informació
- 2.- **Una perlocució:** perquè crea un efecte sobre els interlocutors
- 3.- **Una il·locució:** perquè crea una implicació del qui parla amb els destinataris de l'acte.

Aquesta teoria fou recollida i ampliada per J.R. Searle que va incloure-la en el que s'anomena una "teoria pragmàtica del llenguatge". Habermas assumeix també el que anomena en un article de 1976 (SPU): "pressuposicions pragmàtiques en l'activitat comunicativa" que estan "a la base de la validesa del discurs". Per tal que hi hagi autèntica activitat comunicativa cal que:

- 1.- **Qui parla ho faci de manera intel·ligible:** és a dir, es busca la veracitat
- 2.- **Doni a entendre alguna cosa:** és a dir, es busca la veritat
- 3.- **Es faci comprendre:** és a dir, es busca la intel·ligibilitat, o el sentit
- 4.- **Cerqui l'acord amb els seus interlocutors:** és a dir, es busca la correcció moral

Són aquestes les condicions que tot interlocutor ha d'assumir i que, donat el cas, li poden ser exigides. No hi ha comunicació sense aquestes condicions assumides i reivindicades alhora que Habermas anomena: "situació ideal de parla". De fet, el seu amic K.-O. Apel parla de "l'a priori de la comunicació"; i ambdós autors es van passar anys discutint si era un a priori conscient o inconscient. En tot cas, paraula i acció estan mútuament integrades. A Pp. Habermas va remarcar que una "activitat orientada cap a l'entesa" no és una "identitat orientada als fins". Aquesta distinció és bàsica: una comunicació adreçada a una finalitat s'acaba quan aquesta finalitat és assolida; una comunicació que, en canvi, s'adreça a l'entesa entre humans és, per ella mateixa, interminable.

Les finalitats il·locutòries no es poden definir independentment dels mitjans lingüístics de l'entesa i, de fet, mai no estarem segurs d'haver-les assolit plenament. Observi's que en Habermas estem parlant del "llenguatge" i no del "logos" de l'acció. Mentre Apel dona al llenguatge un caire transcendent (logos), Habermas es vol mantenir en una consideració pragmàtica del llenguatge.

Alemanya: No es tracta, òbviament, d'un concepte, però sí d'una preocupació constant i d'un motiu de reflexió perquè, tal com el propi Habermas ha dit i repetit, sense la necessitat urgent de pensar sobre el nazisme i sobre la construcció de la nova Alemanya, mai no hauria esdevingut un filòsof. Per això mateix se l'ha presentat (i ell ho assumit plenament) com la consciència crítica de l'Alemanya contemporània. El seu rebuig a les teories de caire vitalista i irracionalista és inseparable d'aquesta experiència històrica. El seu concepte de "patriotisme constitucional" posa l'accent en la idea de fonamentar l'Estat no sobre la retòrica de caire metafísic sinó en la ciutadania activa i crítica que assumeix i defensa valors democràtics –a partir del rebuig obvi de la resposta nazifeixista a la crisi social dels anys 1930. El que uneix una República no és la pertinença a una tradició, sinó el consens i el braó amb què s'està disposat a defensar uns valors comuns.

Argumentació: Concepte que recull de l'obra de Stephen Toulmin ELS USOS DE L'ARGUMENTACIÓ (1964) i va esdevenir central en la dècada de 1970, quan va recórrer per al seu model crític a una teoria pragmàtica, abandonant els intents de fer

una "hermenèutica de les profunditats" força emparentada amb la psicoanàlisi. L'argumentació per a Habermas inclou tres elements: és (inseparablement) el procés, el procediment i la producció d'elements a través dels quals la pretensió de validesa d'un acte de parla (o de llenguatge, o de discurs) pot ser justificada, contestada o refutada per un interlocutor. L'argumentació és, doncs, la forma lògica de la discussió, no pel que fa al contingut dels enuncisats, sinó pels consens que aquests enuncisats assolixen. Una argumentació val en la mesura que aconsegueix l'acord (Einverständnis) o l'entesa (Verständigung) dels qui participen en una discussió. L'argumentació obeeix tan sols a la "força" (entre cometes!) no coercitiva del millor argument –que potser no seria el millor argument possible absolutament, però sí el millor argument possible en el context, en el moment, etc., pragmàticament considerat.

En aquest punt hi ha una discussió aferrissada entre K.-O. Apel i Habermas. Per al primer l'argumentació és la pedra angular de l'ètica; per a Habermas, en canvi l'argumentació representa –en termes de l'imperatiu categòric kantian– un "Müssen" (el que s'ha de fer i es pot fer) però no encara un "Sollen" (el que cal fer absolutament). Per a Apel la humanitat ha de ser concebuda com una mena de comunitat il·limitada de comunicació. Habermas, en canvi, veu l'argumentació com una eina –i d'aquesta manera vol separar-se d'una "filosofia de la consciència" (de Dilthey a Jaspers o Heidegger) que considera culpable de la crisi de la raó que menà al nazifeixisme.

La teoria de l'argumentació permet forjar un model de discussió "ideal", en la mesura que explica el mecanisme intern de la discussió i permet restaurar el consens quan es deteriora. És una base normativa, lligada a la pragmàtica i, per tant, no coincideix exactament amb el model presentat a C&I, en què la comunicació apareixia com una mena de relació terapèutica. L'argumentació és una mena de "raó en acte", comunicacional i possible a través d'una lògica argumentativa.

És important no confondre la teoria de l'argumentació (que estudia les condicions generals de possibilitat, pragmàtiques, d'un discurs) amb la teoria de la discussió (que desenvolupa la seva normativitat, les seves formes concretes). Mentre per a Apel comunicació/ argumentació/ discussió formen una unitat –i la tasca de la filosofia consisteix a mostrar que hi ha un únic camí cap a la raó– Habermas, considera que la filosofia fa només un paper de mediació entre les diverses formes d'activitat: no és la filosofia la qui ha d'ensenyar al "món de la vida" què és la raó, sinó –ben al contrari– és en el món viscut on aprenem que la raó és comunicacional. En altres paraules, per a Habermas no hi ha un "logos" que actui "sub specie aeternitatis" sinó una raó comunicativa.

Aufklärung: És el nom que es dóna a la Il·lustració alemanya, moviment que reivindica l'autonomia de la raó i està en la base de la modernitat. Habermas ha estudiat amb cura dos dels grans textos de Kant (QUÈ ÉS LA IL·LUSTRACIÓ i LA PAU PERPÈTUA). En conclusió les Llums mostren que una ètica mena sempre a una política –i no a una ontologia. Les Llums impliquen inseparablement la llibertat reflexiva i la reivindicació de les condicions concretes que permeten exercir-la. Mentre els heideggerians (i Gadamer també) veuen la Il·lustració com una mena de "dictadura de les opinions" (–de "l'home diu"), Habermas considera que la funció de la filosofia rau a actualitzar l'ús públic de la raó –específicament a través del diàleg.

Comunicació: És el concepte central en Habermas i, segurament, el que més malentesos ha provocat; però cal dir que resulta prou difícil de resumir. En primer lloc, Habermas està als antípodes de qualsevol concepció "estratègica" de la comunicació –

que és la que s'usa en publicitat i en "ciències de la comunicació". La comunicació és més aviat el fet que es produeix espontàniament entre dues o més persones que parlen i que són capaces de posar-se d'acord. És un fet banal i quotidià, però també vital: la condició necessària per a la reproducció simbòlica del món, per a l'aprenentatge, etc. La comunicació posseeix bàsicament les mateixes característiques que la tradició filosòfica atorga a la raó.

"Comunicació" no s'hauria de confondre amb "discussió" en Habermas. Discussió és el que es produeix quan la comunicació està interrompuda, quan hi ha conflicte, desacord, diferències... i és en la "discussió" on es juga el sentit de la democràcia. A V&J (1999) es distingeix entre:

1.- Activitat comunicacional en sentit feble: quan les pretensions de validesa són la veritat i la sinceritat.

2.- Activitat comunicacional en sentit fort: quan la pretensió de validesa és la correcció normativa. En aquest cas, l'activitat comunicacional correspon a l'àmbit intersubjectiu, fa referència a tot el món social.

Consciència moral: Concepte que pren del psicòleg nord-americà Lawrence Kohlberg (1927-1987) que proposà una teoria del desenvolupament moral basada en tres nivells (Preconvencional/ Convencional/ Postconvencional) cadascun del qual es divideix en dos estadis.

- En el nivell preconvencional hi ha dues fases, o –més tècnicament–estadis: 1.- estadi del càstig i de l'obediència, 2.- Estadi del projecte instrumental individual i de l'intercanvi.
- En el nivell convencional hi ha dos estadis més: 3.- L'estadi de les relacions impersonals i mútues, de les relacions i de la conformitat, 4.- L'estadi del manteniment de la consciència i del sistema social.
- En el nivell postconvencional finalment hi ha també dos estadis: 5.- L'estadi dels drets primaris, del contracte social i del sistema social; i 6.- L'estadi dels principis ètics universals.

Segons Kohlberg hom progressa moralment quan s'és capaç de fer un canvi de perspectiva en funció de tres criteris: la completa reversibilitat dels punts de vista a partir dels quals els individus proposen els seus punts de vista, la universalitat –en el sentit que és millor moralment qui integra més gran nombre de persones en la seva tria moral– i, finalment, la reciprocitat respecte als arguments. De fet, l'estadi 6.- és plenament kantiana.

Kohlberg representa en psicologia una mena de fusió d'elements pragmatistes i kantians que Habermas es pren molt seriosament perquè li permet bastir els principis d'una ètica de la discussió. La base normativa d'una teoria crítica de la societat es troba en el fet que els individus poden (i han de) assolir un nivell postconvencional, que consisteix en el reconeixement de principis ètics universals.

A un altre nivell, de Kohlberg prové la curiosa tendència habermasiana a usar el mot "post" (per ex.: "postnacional", "postmetafísic") que no té res a veure amb la postmodernitat (concepte que blasma sempre que pot).

Consens: És important distingir “consens” de “compromís”. El consens suposa un acord sense reserves [vorbehaltlos] mentre el compromís té un component estratègic. El concepte de “consens” constitueix, doncs, una mena d’idea-límit, però s’ha d’entendre en el context pragmatista (i no metafísic) de la veritat. Per això mateix el consens té una expressió lingüística i un sentit social. En l’obra de Habermas l’important no és tant arribar a un acord com mantenir una tensió constant, un diàleg ininterromput orientat a l’acord. Òbviament la idea de consens duu implícita una idealització; però no es tracta d’un “transcendental” (com, en canvi ho és per a Apel), sinó d’una experiència lingüística, la condició universal i necessària que fa possible la reproducció dels vincles socials.

Democràcia: Per a situar aquest concepte en Habermas seria bo recordar que l’Escola de Frankfurt (molt influïda en aquest punt per Weber) donava per suposat que la cultura de masses significava un cop mortal per a la democràcia. En canvi, Habermas és un demòcrata sense esquerdes. Aquest concepte cal entendre’l com un sinònim de “participació”. A F&V, considera que la democràcia es defineix per dos eixos (polític [institucional] i social) sovint en un antagonisme problemàtic, que sovint accentua l’esquerda entre sistema polític i administratiu d’una banda i “món de la vida” (o millor: “món viscut”) per un altra. Cal que el món viscut s’apropriï de la llei i en virtut d’un procés de formació de la voluntat general (per la discussió) es pugui pensar com a poble sobirà i alhora com a garant dels drets. L’espai públic ha de ser un espai de discussió i la política democràtica he de tenir un caire deliberatiu (del quan n’estem ben lluny encara). En aquest senti, el pensament polític habermasià és de caire republicà.

Discussió/ Discurs [Diskurs]: La discussió (o “discurs”, mot preferit per Apel) és la forma d’argumentació en què les pretensions de validesa són examinades des del punt de vista de la seva justificació. La lògica del discurs és una lògica pragmàtica, no una lògica d’enunciats ni una lògica transcendental. Però tampoc no es tracta ni un diàleg, ni una conversa perquè hi ha en joc les condicions de validesa de la comunicació mateixa; dit d’una altra forma discussió i acció estan vinculades internament. En la discussió racional hi ha implícita l’acció comunicativa.

El “principi del discurs” (o “Principi D”): no regula totes les discussions, sinó tan sols les de caire normatiu i afirma que: «una norma tan sols és veritablement vàlida si s’accepta amb unanimitat per tots els subjectes concernits, tots els quals han de poder prendre part en la discussió» E&C

Escola de Frankfurt: Nom que es va donar a partir de la dècada del 1960 al grup que abans de la guerra formava l’«Institut de Recerca Social», dirigit per dos grans intel·lectuals retornats de la immigració: Max Horkheimer i Theodor W. Adorno. Cal tenir present que els textos majors de l’Institut no van ser reeditats abans de 1967 i, per tant, influïren poc en l’etapa de formació de Habermas que s’acostuma a considerar el cap de la “segona generació” de l’Escola. De vegades s’usa l’expressió “Teoria Crítica” per a designar específicament la seva aportació. Habermas i Apel fan als anys 1980 (fins que es barallen en 1989) una mica el paper que havien fet Horkheimer i Adorno en els anys 1950-1960. K.-O. Apel ha explicat els motius de la polèmica als tres textos publicat sota el títol: «Pensar amb Habermas contra Habermas» (1989). D’una manera molt resumida, Habermas tendeix a una teoria crítica “de la societat”, mentre Apel tendeix a una teoria crítica “de l’ètica”, però aquesta simplificació no fa justícia al debat.

Espai públic [Öffentlichkeit]: Exigència i condició de possibilitat de la democràcia que, en ella mateixa és “espai públic”, lloc del debat, de la “publicitat” (en el sentit jurídic del terme). Sense espai públic no hi ha política, en la mesura que no hi ha “opinió pública”. Als anys 1960 Habermas considerava l’espai públic com un lloc posat en perill per la concentració empresarial dels mitjans de comunicació –que exclouen i marginaven del debat grups socials sencers. De fet, la seva crítica a l’Estat de dret pren com a principal argument la idea que s’està intentant anestesiar la participació activa en l’espai públic. No coneixem l’opinió de Habermas sobre Internet però, de fet, la xarxa podria ser considerada com una forma de reconstruir l’espai públic.

Ètica / Moral: Habermas s’ha dedicat amb gran rigor a l’elaboració d’una versió “destranscendentalitzada” (uf!) de l’ètica de la comunicació que havia elaborat K.-O. Apel (especialment a L’ÈTICA EN L’EDAT DE LA CIÈNCIA, 1967-1972), que s’integra en una teoria crítica de la societat. D’una manera resumida, l’ètica habermasiana es resumeix en dos principis:

1. **Principi «U» (per “universalització”):** “Per tal de ser vàlida, una norma ha de satisfer la condició segons la qual les conseqüències i els efectes secundaris previsibles que provenen de què una norma ha estat universalment observada, amb la finalitat de satisfer els interessos de cadascú, són acceptables per totes les persones concernides (i preferibles a les repercussions que provocaria tota altra mena de reglament)”. Aquest és el primer principi d’una ètica discursiva i és d’obvi encuny kantian.
2. **Principi «D» (per “discurs”):** “Una norma tan sols és veritablement vàlida si s’accepta amb unanimitat per tots els subjectes afectats, tots els quals han de poder prendre part en la discussió”.

«U» es dedueix de les regles i de pressupòsits de l’argumentació quan una discussió té per objecte una norma; «D», en canvi, es més restringit i fixa el quadre formal pragmàtic d’elaboració d’una teoria moral fundada en la raó. Però cal tenir present que ni l’ètica ni la moral no fonamenten la teoria habermasiana, que és una teoria social. En la teoria de la discussió (o del discurs), l’ètica és un cas particular.

Habermas per la seva banda distingeix entre:

- **«Moral»:** consisteix en l’elaboració i l’examen crític de les normes, és a dir, de les regles d’acció que són susceptibles de ser acceptades universalment en virtut de d’una reversibilitat recíproca de rols i de posicions –en tant que responen, abans que altra cosa, als criteris conceptuals d’una vida justa. La moral ha de ser universalitzable.
- **«Ètica»:** consisteix en l’elaboració i l’examen crític dels valors, és a dir, de les condicions i dels modes de vida bona per l’individu i per al grup amb qui l’individu s’identifica. L’ètica fa referència a la identitat.

Hermenèutica: En grec: “interpretació”. Habermas ha emprat sovint l’expressió “hermenèutica” en el sentit de considerar el llenguatge com a forma d’interpretació per tal d’arribar a una comprensió conjunta. Parlar no és només interpretar el món

objectivament (reproduir-lo), sinó transformar-lo. Per això es considera a si mateix (al menys durant els anys 1970-1980) com a hermenèutic i pragmatista.

Idealitzacions / Situació ideal de parla: Les idealitzacions són el fruit dels pressupòsits pragmàtics de la comunicació. Qui enuncia una asserció no es limita a proferir una sèrie de mots, més o menys articulats segons normes gramaticals, sinó que s'esforça a satisfer obligacions pragmàtiques (ser intel·ligible, expressar quelcom que pretén ser vàlid, fer-me comprendre, cercar l'acord entre els interlocutors...) que suposen una reciprocitat en els interlocutors i que, en cas de no ser satisfetes, podrien ser demandades.

Aquest conjunt de mecanismes, que coneixem, tot i que no depenen estrictament de la nostra voluntat en el seu funcionament concret, és el que Habermas anomena "situació ideal de parla". Hi ha certes pretensions de validesa reflexiva de les nostres argumentacions, –certes formes de justificar el que diem– que es poden comprendre dins determinades condicions de possibilitat de la comunicació. Una "situació ideal de parla" no és ni un fet estrictament empíric (tothom pot haver tingut converses significatives importants), ni una construcció purament idealitzada (una mena de suposada conversa infinita), sinó la suposició inevitable que permet que la discussió esdevingui operativa. Per a Apel la situació ideal de parla és una mena de dimensió transcendental (de condició de possibilitat) de l'ètica; per a Habermas, en canvi, constitueix un component pragmàtic del llenguatge.

Una situació ideal de parla tindria tres característiques:

- **Reversibilitat** completa des del punt de vista dels participants en el diàleg
- **Universalitat** en el sentit de la inclusió de tots els afectats
- **Reciprocitat** del reconeixement igual de les pretensions de cada participant per part de tots els altres.

Intersubjectivitat: Concepte amb serioses implicacions en la sociologia, l'ètica i la política. No s'ha de confondre ni amb la suma ni amb la intersecció de les subjectivitats, sinó que constitueix un postulat en la subjectivitat: el subjecte conscient de si mateix esdevé conscient de si mateix perquè és intersubjectiu. En una filosofia del subjecte (de tipus quasi hegeliana) l'única manera de pensar el jo és pensar el "nosaltres". La forma bàsica de la intersubjectivitat és el llenguatge (el mitjancer en les nostres pràctiques de comunicació). Habermas afirma sempre, en la tradició social-demòcrata i weberiana, la primacia de la intersubjectivitat sobre la subjectivitat.

Modernitat: Weber l'havia definit com: «l'època del desencantament del món», que a través d'un procés de racionalització es desempallega d'un món jerarquitzat, tradicional, etc. Aquest havia estat també, en el fons, el concepte de modernitat que compartien Horkheimer i Adorno, tot i que matisat per la fallida de la raó instrumental i l'experiència del nazisme. Weber, Horkheimer i Adorno eren també conscients que en la modernitat s'havia produït la crisi de la relació entre teoria i pràctica, però no havien pogut trobar la manera de recomposar-la. La proposta habermasiana d'una raó comunicativa que estructura el món de la vida intenta estrictament respondre a aquest problema a través d'una concepció pragmàtica del llenguatge.

Però Habermas no ignora tampoc un altre element, de caire social i polític, en la modernitat: la seva simultània capacitat de ruptura i de constant renovació; la

capacitat per tal de sintetitzar experiència històrica (com a element "conservador") i utopia (com a element "transformador") és un tret estrictament modern.

Món/ Imatge del món: El món és, alhora, el context del llenguatge i la font dels seus continguts. Com Wittgenstein (i com Humboldt abans), Habermas considera que el llenguatge ens obre el món. És a través del llenguatge que una societat es basteix una "imatge del món", val a dir, que unifica la seva comprensió del món. Les imatges del món tenen dues funcions:

- **Funció totalitzant:** més característica del mite, pròpia del món "tancat", on no es diferencia entre natura i cultura.
- **Funció d'eficiència diferenciadora:** característica de la imatge racional del món, pròpia de la modernitat.

Món de la vida [Lebenswelt]: Més senzillament caldria parlar de «món viscut», el que constitueix les nostres certeses, però la traducció «món de la vida» (més retòrica, potser més vitalista que pragmatista) s'ha anat imposant en les traduccions a llengües properes. El mot va ser usat per la fenomenologia de Husserl a KRISIS, però sembla que Habermas el recull de l'escola d'Alfred Schütz i, específicament, de John Berger i Melvin Pollner, sociòlegs per als qui el món viscut és el de la comunitat, el que és constant i conegut en comú: el de les certeses immediates, el dels fonaments, el que dona garantia de continuïtat a un grup. En definitiva, el món viscut és el que fa possible l'activitat de comunicació; cal assenyalar que té dues característiques bàsiques: és totalitzador i és holístic. Preservar el món de la vida implica també, a més d'una clara intencionalitat moral (en la mesura que es tracta de preservar la possibilitat d'intercanviar l'experiència comuna) un sentit comunicacional, de transmissió cultural. De fet, el món de la vida és el món de la comunicació. Una de les hipòtesis més pessimistes de Habermas és la de la "colonització del món de la vida" a mans de la racionalitat instrumental.

Postmetafísica: El pensament metafísic té, per a Habermas, dues característiques: no és falibilista (com la ciència) ni pluralista (com les interpretacions de la vida). Per tant, òbviament, el pensament postmetafísic serà essencialment pluralista i falibilista. Està vinculat al "gir lingüístic" a la superació del "logocentrisme" i al capgirament de la tradicional subordinació de la pràctica a la teoria. De fet, ell es considera un pensador postmetafísic. És important destacar que el pensament postmetafísic coexisteix i no interfereix amb la pràctica de religió: per a Habermas la religió no pot ser "reemplaçada" en el sentit que la força argumentativa del llenguatge religiós no pot ser traduïda a discurs argumentatiu.

Pragmàtica: branca de la filosofia del llenguatge i de la lingüística que estudia el llenguatge des del punt de vista de la interlocució i que es distingeix de la semàntica (els continguts) i de la sintaxi (la forma interna). Es confon, a la pràctica amb l'estudi dels actes de parla. La pressuposició pragmàtica és un a priori universal, mentre que Apel la considera un a priori "transcendental", mot que no agrada a Habermas perquè el mot "transcendental" podria donar a entendre que se situa més enllà de l'espai i del temps, com si es tractés d'una mena de "metasemàntica".

Pragmatisme: Mot que no s'ha de confondre amb "pragmàtica". El pragmatisme és una escola filosòfica nord-americana iniciada per William James (1846-1910), John Dewey (1859-1952) i George-Herbert Mead (1863-1931). Per al pragmatisme l'eficàcia d'una acció, o l'eficiència d'un ús, constitueix el criteri bàsic de veritat. Entre els

pragmatismes contemporanis Habermas se situa molt més a prop de Putnam (per kantiana) que de Rorty (per relativista, en aquest cas). Habermas recull del pragmatisme la necessitat d'un "consens fort" respecte a la veritat, o si es prefereix, un criteri d'eficàcia, no transcendental però alhora universal.

Subjecte: La filosofia de Habermas és "dels" subjectes (intersubjectiva). Cal que tots els subjectes siguin pensats en condicions que permetin alhora la descripció de les seves diverses dimensions (moral, política, política i jurídica) i la seva expressió. Per a Habermas justícia (que és l'altra cara de la solidaritat, seguint una concepció en origen molt cristiana) implica una concepció republicana (és a dir, que posi l'èmfasi en el poder com a garantia de la comunitat dinàmica i no distorsionada per la burocràcia), context sense el qual el subjecte seria una pura abstracció.

Sistema: Noció que recull de Niklas Luhmann (1927-1999) amb qui Habermas va discutir més de vint anys. El sistema obeeix a una racionalitat funcionalista (en contraposició al món de la vida, estructurat pel llenguatge i la comunicació). Mentre els antics frankfurtians (i Weber) contraposaven raó / raó instrumental, Habermas descriu la situació contemporània com una oposició entre "raó comunicativa" (fràgil, però no mancada de força) i raó funcional, colonitzadora, curulla de sistemes que s'engendren a si mateixos, de manera autoreferencial.

Teoria crítica: Expressió que emprà Max Horkheimer en un text que ja és clàssic: «Teoria tradicional i teoria crítica» (1937), que reivindica la unitat de la ciència i de la pràctica. Habermas, ha recollit aquest títol per designar la seva teoria i oposar-la tant al positivisme com a la metafísica.

Validesa: Mot que tendeix a substituir "veritat": una proposició pot ser vàlida sense ser vertadera, igual com pot ser justa (normativament) o sincera. Les pretensions de validesa són de caire pragmàtic, per això poden resultar universalitzables però no sempre "universals". De fet, només hi ha dues exigències de validesa realment universals: el discurs en què l'argumentació pretén justificar la veritat d'un enunciat i els que tendeixen a justificar una norma en tant que correcta. Les altres formes d'exigència de validesa (la sinceritat, p. ex.) impliquen una tria del millor argument en un marc particular, no universalitzable.

Habermas ha considerat la qüestió de la veritat bàsicament de dues maneres diferents, tot i que es podien considerar complementàries: en un primer període (1954-1970) veritat s'identifica amb "emancipació" (a través de l'autoreflexió) i en el segon (d'ençà del 1970) com a condició que fa possible l'entesa no pertorbada al si de la comunitat humana de comunicació.

----- BIBLIOGRAFIA -----

T&P: Teoria i pràctica (1963)
Pfp: Perfils filosòfics i polítics (1971)
TAC: Teoria de l'acció comunicativa (1981)
E&C: Ètica i comunicació (1983)
Pp: Pensament postmetafísic (1988)
F&V: Facticitat i validesa (1992)